Voorwoord

Wat woorden zijn voor een dichter, verf voor de schilder, bouwmaterialen voor een architect, is de natuur voor de 19e eeuwse landschapsarchitect.

Met bomen, heesters, planten, gras, aarde en water concipieerde Jan David Zocher in 1864 het Vondelpark, dat als ensemble van natuur en cultuur een hoogtepunt vertegenwoordigt in de geschiedenis van de stad Amsterdam en in de ontwikkeling van de Nederlandse landschapsarchitectuur. Hij transformeerde met deze levende materialen de aanwezige topografie, gebruikte ze om de ruimtelijke illusies van een parklandschap tot stand te brengen, en zette ze in voor het ontwerp van een zeer gevarieerd, theatraal decor. Het plantmateriaal bouwt voor-, midden- en achtergrond, schept hoogten en laagten en maakt een spannend geheel van vorm, silhouet en kleur in diverse seizoenen. De landschapsarchitect ontwerpt op deze wijze het park als een atmosferische, poëtische compositie, hij schildert als een landschapschilder met het palet aan vormen en kleuren van stam, tak, blad, bloesem en vrucht en bouwt als de architect, maar dan met ‘zachte materialen’ in ruimte en tijd.

Waar dichter, schilder en architect een concreet werk afleveren, ontwerpt de landschapsarchitect voor toekomstige effecten. De door hem gekozen levende materialen nemen hun vorm aan door te groeien over vele jaren. Continu onderhoud en voortdurend tuinieren dragen in hoge mate bij tot het ten uitvoer brengen van het oorspronkelijke ontwerp, maar met inachtneming van de dynamiek van de natuur. Het park is niet een statisch object maar een vitaal proces. Na honderdvijftig jaar is het Vondelpark dat nog altijd. Zijn succes hangt af van de intensieve begeleiding van groei, verval en vernieuwing. Veranderende opvattingen over onderhoud, natuur en gebruik in de twintigste eeuw als mede de blijvende problemen voortkomend uit de topografische gegevens van grond en water, zorgen voor de blijvende complexiteit van dit unieke stadspark als een historisch en springlevend ensemble.

Wij zijn in onze cultuur gewend aan de restauratie van gebouwen en kunstwerken, veel minder aan de instandhouding van grote stadsparken. Het Vondelpark is echter evenzeer een cultureel monument als het Paleis op de Dam of een Rembrandt in het Rijksmuseum. Bovendien is het een rijksmonument dat voor zeer velen een essentieel onderdeel is van hun alledaagse leven. Deze intrinsieke culturele waarde van het Vondelpark wordt door de Stadsdeelraad Oud Zuid, samen met vele anderen, ten volle beseft. Er is dan ook gekozen voor een renovatie, omdat dit betere voorwaarden schept het dynamische karakter van het park te respecteren. Restauratie fixeert zich veelal op een specifiek historisch moment. Renovatie schept mogelijkheden tot instandhouding van het historische karakter maar kan tegelijkertijd vernieuwen door beplanting te verjongen en elementen toe te voegen die bij onze tijd horen. Dit vraagt een welafgewogen en subtiele aanpak.

Onderdeel van dit proces is het laten doen van onderzoek, als basis voor beleid, renovatie en (her)ontwerp. Het onderzoek naar de beplantingen van het Vondelpark, gesplitst in een studie naar de randen en een onderzoek naar de ‘binnenkant’, vormt een unieke poging het ‘bouwmateriaal’ van Nederlands belangrijkste stadspark te analyseren en in zijn historische gelaagdheid in kaart te brengen. In bijvoorbeeld Duitsland en Engeland wordt dat al veel langer serieus gedaan als onderdeel van het groeiend besef dat de (historische) tuin- en landschapsarchitectuur van groot cultureel belang is in een verstedelijkende samenleving.

Niet eerder werd in Nederland een dergelijk onderzoek met zulke precisie ondernomen. De resultaten laten zien hoe belangrijk het levende materiaal in dit historische stadspark is en welke grote veranderingen dat in de afgelopen honderdvijftig jaar heeft ondergaan. Het onderzoek verschaft belangrijk inzicht in de biografie van het park en kan tegelijkertijd fungeren als essentieel handvat voor de interpretaties die nodig zijn voor het vernieuwen,

verrijken en herontwerpen van de aanwezige beplanting. Deze aanpak van het Vondelpark mag model staan voor hoe ook elders meer diepgaand en verantwoord onderzoek naar de cultuurhistorische waarden van het stadspark kan worden ondernomen. Uitgangspunt is daarbij het historische proces dat het park doormaakt, in tegenstelling tot de idee dat het ontwerp een zuiver stilistisch en statisch object is. Beplantingsonderzoek is van wezensbelang voor een juist omgaan met de betekenis van het historische stadspark en zijn transformatie naar een nieuwe toekomst. Zulk parkonderzoek levert daarmee ook een waardevolle bijdrage aan meer algemene discussies ten aanzien van ons omgaan met cultureel erfgoed in het spanningsveld van verleden, heden en toekomst. Als geen andere kunstvorm vertegenwoordigt het park levende en actuele geschiedenis.

Dit onderzoek werd in het najaar van 2005 en het voorjaar van 2006 met veel élan uitgevoerd door Anne-Kim Copijn, Maartiene Delprat en Hanneke Schreiber, alle drie werkzaam voor de Stadsdeelraad Oud Zuid. Zij werden inhoudelijk en redactioneel begeleid door Quirijn Verhoog, ontwerper, Louis Lousberg, projectleider en ondergetekende, supervisor van de renovatie van het Vondelpark.

Erik A. de Jong

Leerstoel groep landschapsarchitectuur, Wageningen Universiteit